

J A A R B O E K V O O R

Munt- en
Penningkunde

55

1968

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. K. Berghuijs, Deventer

Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg

Drs. G. van der Meer, 's-Gravenhage

Dr. H. J. van der Wiel, Gouda

Adres van de redactie: Zeestraat 71b, 's-Gravenhage

TWEE TUNESISISCHE MUNTUVONDSTEN

door J. H. Evers

Tijdens een verblijf in Tunesië in mei 1966 bracht ik – ik zou haast zeggen vanzelfsprekend – een bezoek aan het Nationaal Museum te Bardo, even buiten de hoofdstad Tunis. Dit museum is vooral beroemd om zijn prachtige mozaïeken. Bij een onderhoud met de directeur, de heer Mohammed Yacoub, vernam ik, dat men juist in het bezit was gekomen van twee laat-Romeinse muntvondsten. Men was daarover zeer verheugd: de meeste vondsten gaan over het algemeen direct naar plaatselijke opkopers, die deze doorverkopen aan handelaren in Tunis, welke op hun beurt voor verkoop naar het buitenland zorgen. Het is derhalve een grote zeldzaamheid wanneer in Tunesië een muntvondst in zijn geheel in het museum terecht komt. De heer Yacoub stelde mij gaarne in de gelegenheid beide vondsten te determineren. Aangezien mijn tijd beperkt was heb ik slechts een summier overzicht kunnen opstellen; ik meen echter wel te mogen zeggen, dat de tabellen, die ik maakte, een goed beeld geven van de samenstelling der beide vondsten.

De twee vondsten (in de publicatie A en B genoemd) werden in maart 1966 door een boer gedaan bij de bewerking van zijn akkers, op ongeveer 7 km van de plaats Sfax. De munten bevonden zich in potjes van aardewerk. Helaas is niet bekend op welke afstand van elkaar de twee vondsten gedaan zijn.

Sfax (Zuid-Oost Tunesië) onderhield eertijds handelsbetrekkingen met Egypte, Syrië en Turkije. Dit blijkt o.a. uit vele vondsten aldaar van Syrisch glaswerk, Egyptische voorwerpen, o.a. amuletten, etc.¹ Men mag dus verwachten, dat hier veel munten, afkomstig uit Antiochia en Alexandria gecirculeerd zullen hebben.

Wanneer men de overzichtstabellen van de muntvondsten bekijkt komt dit in vondst B wel tot uiting, maar in vondst A in veel mindere mate. Ik moet hierbij wel aantekenen, dat de tabellen een niet geheel juist beeld geven, daar ik de grote series FEL TEMP REPARATIO en SPES REIPVBLICE (uit de periode 346–361) over het algemeen niet op muntplaats heb uitgezocht.

In beide vondsten blijkt evenwel Rome sterk te overheersen. Dit is ook weer niet zo vreemd als men bedenkt, dat Rome na de sluiting van de muntplaats Karthago in 311 voor het grootste gedeelte voor de geldvoorziening in N.-Afrika moest zorgen.

In vondst B staan Antiochia en Alexandria op de 2e en 3e plaats, met op de 4e plaats Cyzicus.

In beide vondsten komt Constantinopolis op de 5e plaats.

Opmerkelijk is, dat in vondst A het aantal munten uit Treveri en Aquileia, maar vooral uit Arelate, dat hier op de 6e plaats staat, veel groter is dan in vondst B.

¹ M. Yacoub, *Guide du Musée de Sfax*, Tunis 1966, p. 10.

Muntvondst A

Het totaal aantal munten in deze vondst bedroeg 4349. Zij had (evenals trouwens vondst B) maar weinig munten van voor 300, nl. een 4-tal (een koperen muntje uit Judaea van een van de Macabeeën, twee antoniniani van Gallienus en een van Divo Claudio) plus een 7-tal barbaarse munten, die echter ook wel na 300 geslagen kunnen zijn (nl. 6 van Tetricus of Victorinus en een van Divo Claudio)².

Het totaal aantal barbaarse munten in de vondst bedroeg 21. Deze barbaren bleken, als zij leesbaar waren, over het algemeen nagevolgd te zijn van stukken uit Arelate (4), Treveri (1), Rome (3) en Lugdunum (2). Bij deze barbaarse munten zaten ook nog 2 stukken met het portret van Magnentius.

De barbaarse munten zijn hetzij direct uit Gallië (er was veel handel via Marseille), hetzij via Italië Tunesië binnengekomen³. Verder zaten er in deze vondst nog 2 gegoten loden vervalsingen.

De periode 300–330 was slechts met 1 munt vertegenwoordigd, nl. een stuk van Constantinus I met als keerzijde SAPIENTIA PRINCIPIS. Uit de periode 330–346 waren er 258 munten. Het grootste aantal munten viel onder de periode 346–363, nl. 3175. Tot de periode 363–375–(378) behoorden 745 stuks.

In de periode 346–363 overtrof Constantius II (337–361) de andere keizers aanmerkelijk. Op de tweede plaats kwam Julianus Apostata (355–363).

In de vondst trof ik ook nog 4 munten aan van de weinig voorkomende keizer Iovianus (363–364).

Wat de keerzijde in de periode 346–363 betreft gaven FEL TEMP REPARATIO (staande keizer en Sasanidische koning te paard, geslagen van (346)–351–361 en SPES REIPVBLICE (staande Virtus, 355–361) de toon aan, nl. met 3132 stukken, waarvan 1688 FEL TEMP REPARATIO en 1444 SPES REIPVBLICE op een totaal in deze periode van 3175.

Als bijzondere keerzijde viel mij (in *beide* vondsten) op: VICT EXERC ROMANOR van Julianus Apostata (in A met 37 stuks vertegenwoordigd, in B met 13 stuks). Dit

² Uit eigen ervaring kan ik hierbij aantekenen dat bij Carthago door kleine jongens barbaarse munten uit de 3e eeuw bij tientallen aan toeristen worden aangeboden; dit zijn dan bijna altijd munten van Divo Claudio, de beide Tetrici en Victorinus.

³ Ik teken hierbij aan, dat er waarschijnlijk ook barbaarse munten in Tunesië zelf geslagen zijn. In 1964 en in 1967 heb ik bij Tunesische handelaars drie grote vondsten (resp. ± 450 , ± 600 en ± 425 stukken) barbaarse munten onder ogen gehad, die er geheel anders uitzagen dan de stukken, die ik uit onze streken (Nederland, Duitsland, België, Frankrijk) ken; zij waren kleiner en aanzienlijk dunner (verscheidene waren vliedun) dan de normale barbaarse munten, die ook in Tunesië gevonden worden en die uit Gallië afkomstig zijn. Ik heb het vermoeden dat deze kleine barbaarse muntjes navolgingen zijn van de Gallische barbaarse munten. J. Lafaurie (RN, VIe Série, II (1959-60) p. 113-124) beschrijft eveneens een Tunesische vondst van de zelfde soort muntjes; ook hij vermoedt dat zij in Tunesië geslagen zijn.

type is alleen in Rome geslagen in de periode 360–363, en kwam in de Haarlemmermeervondst⁴ in het geheel niet voor.

In de periode 363–375 overheerste keizer Valens, nl. met 298 munten tegen Valentinianus I, zijn medekeizer, met 119 stuks. Ook in de Haarlemmermeervondst was dit het geval. Hier was de verhouding 2384 munten van Valens tegen Valentinianus I met 1518. Ook een vondst afkomstig uit Turkije⁵ geeft hetzelfde beeld te zien, nl. 475 munten van Valens tegen 106 van Valentinianus I. Ik concludeer hieruit, dat Valens veel meer geslagen heeft dan Valentinianus I; Valens heeft ook langer geregeerd dan Valentinianus I (resp. tot 378 en 375), doch voor de onderhavige vondst zal dit niet veel verschil hebben gemaakt, omdat de begraafdatum rond 376 zal liggen.

Het *RESTITVTOR REIPVBLICAE* type was, zoals gewoonlijk, zeldzaam: slechts 5 stuks trof ik aan.

De keerzijde *SECVRITAS REIPVBLICAE* was vanzelfsprekend het meest vertegenwoordigd: 571 stuks. Op de tweede plaats kwam *GLORIA ROMANORVM* met 164 stukken. Van het eerste type is vermoedelijk tweemaal zoveel geslagen als van het tweede (dit wordt gestaafd door de Haarlemmermeervondst: 2943 tegen 1648). Dit hangt waarschijnlijk ook wel daarmee samen, dat dit type meer door Valens gebruikt is dan door Valentinianus I.

Het type *GLORIA NOVI SAECVLI* was slechts met 1 stuk vertegenwoordigd; dit is begrijpelijk als men weet, dat dit type alleen in Arelate, dus vrij ver van de vindplaats, geslagen werd, en dan alleen nog maar door Gratianus. Bij Valens waren er van het *GLORIA ROMANORVM* type uit de muntplaats Rome geen stukken bij met het teken *SMÓRP*. Dit muntteken is geplaatst op stukken, die geslagen zijn in de loop van de periode 367–375 (vermoedelijk vrij laat in deze periode, tegen 375); het blijft gehandhaafd tot vroeg in de periode 375–378. Bij het *SECVRITAS REIPVBLICAE* type van Valens, waarvan ik er 95 aantrof, kwam, naast het muntteken *R. PRIMA* enz. dat de meerderheid vormde, een kleiner aantal stukken voor met het teken *SMÓRP* enz. Deze stukken zullen nog wel in de periode 367–375 thuishoren, maar dan tegen het eind (\pm 375); daar er vermoedelijk ook een Valentinianus II aanwezig was kunnen ze echter ook nog in het begin van de periode 375–378 geslagen zijn. Hiermede kan dus de begraafdatum van deze vondst gedateerd worden op omstreeks 376.

In de vondst trof ik een groot aantal munten aan, die op te kleine muntplaatjes geslagen waren, vooral bij de munten na 364 geslagen, nl. van het type *SECVRITAS REIPVBLICAE* waren 286 stuks en van het type *GLORIA ROMANORVM* 19 stuks op te kleine muntplaatjes geslagen.

⁴ J. H. Evers, *The Haarlemmermeer hoard*, OMRO 4 (1966) p. 31-101.

⁵ J. H. Evers, in volgende aflevering.

Muntvondst B

Het aantal munten in deze vondst bedroeg 2442 stuks. Ook hier waren maar heel weinig munten van voor 300 aanwezig, nl. weer een Joods muntje (van Alexander Jannaeus, 103–76 v. C.) en een 3-tal barbaarse munten (een van Victorinus, een van Victorinus of Tetricus en een van Divo Claudio). Het totaal aantal barbaarse munten in deze vondst bedroeg 13 stuks; ook waren er nog 5 vervalsingen in lood.

De periode 300–330 was met geen enkele munt vertegenwoordigd. Periode 330–341 was met 6 stukken, en periode 341–346 met 101 vertegenwoordigd. Periode 346–363 had 989 stukken en periode 363–378 had er 878. Tot de laatste periode van deze vondst (378–388-) behoorden 242 stukken.

In de vondst zaten voorts een 6-tal munten van keizer Jovianus (363–364).

In de periode 364–378 waren weer de meeste munten van Valens, nl. 238, tegen 56 van Valentinianus I; ik moet er echter op wijzen, dat tot deze periode ook nog 586 munten behoren, die helaas niet op keizer uitgezocht konden worden, doch waarvan het merendeel wel van Valens of Valentinianus I zal zijn, waarbij dan misschien ook nog een enkel stuk van Gratianus zal zitten.

In de periode 378–388 was het Theodosius I, die het best vertegenwoordigd was, nl. met 97 stukken; op de tweede plaats kwam Arcadius met 49 stuks. Ik trof verder 10 munten aan van Flacilla, de vrouw van Theodosius I. (N.B. In de Haarlemmermeervondst zat geen enkele Flacilla.) Deze stukken waren geslagen in Constantinopolis (4), Antiochia (1), Alexandria (1), van 4 munten was de muntplaats onleesbaar.

Wat de keerzijde in de periode 346–363 betreft, bedroeg het aantal munten met FEL TEMP REPARATIO 599 en met SPES REIPUBLICAE 377, op een totaal aantal munten in deze periode van 989. Zij zullen voor het grootste gedeelte op naam van Constantius II en Julianus geslagen zijn.

In de periode 364–378 overheerste weer SECVRITAS REIPUBLICAE met 645 (waarbij nog 9 barbaarse munten gevoegd kunnen worden) tegen 226 GLORIA ROMANORVM munten. Ook kwam ik nog 7 munten van Magnus Maximus en een van Flavius Victor tegen. Van de munten van Magnus Maximus bleken er 2 uit Aquileia en 1 uit Rome afkomstig te zijn. Het stuk van Flavius Victor kwam uit Aquileia. De stukken van Magnus Maximus en Flavius Victor zijn geslagen in 387–388, en moeten vrij spoedig in Tunesië zijn beland, daar de vermoedelijke begraafdatum van deze vondst niet veel later dan 389/390 geweest is. Dit baseer ik op het feit, dat er slechts 3 SALVS REIPUBLICAE munten (staande Victoria met trophee en gevangene), geslagen vanaf 388, aanwezig waren, nl. een van Valentinianus II, in Constantinopolis geslagen, en twee van Theodosius I, waarvan de muntplaats onleesbaar was. Wanneer de vondst na 389/390 begraven zou zijn, zouden er veel meer munten van na 388 in hebben moeten gezeten.

Ook in vondst B trof ik een groot aantal munten aan van na 364, die geslagen waren op te kleine muntplaatjes, nl. bij het SECVRITAS REIPVBLICAE type 543 en bij het GLORIA ROMANORVM type 107 stuks.

(1-9-1966)

SUMMARY

Two Tunisian hoards. Two hoards of late Roman coins found near each other in Tunisia were summarily examined by the author. The types are listed and the composition of the hoards is commented upon. The dates of burial are c. 376 and c. 389/390 respectively.

MUNTUVONDST A

	<i>Aantal munten per muntplaats</i>		
		Sirmium	2
		Thessalonica	60
		Heraclea	14
Muntplaats onleesbaar		Constantinopolis	43
of niet nader gedetermineerd	3631	Nikomedea	19
Treveri	11	Cyzicus	59
Lugdunum	7	Antiochia	58
Arelate	42	Alexandria	28
Arelate of Constantinopolis	2	Munten tot 300.n. C.	4
Rome	308	Vervalsingen	2
Aquileia	25	Barbaarse munten	21
Siscia	13		
		Totaal	4349

Aantal munten per periode

330-341	341-346	346-363	363-375-(378)
44	214	3175	745

Hierbij zijn de vervalsingen en barbaren niet meegerekend, ook niet de 119 munten en de 24 fragmenten uit de 4e eeuw, waarvan de kz. en keizer onleesbaar waren.

	Constantinus I	Helena	Constantinus II	Constantius II	Constans	Constantius of Constantinus II	„Urbs Roma”	„Constantinopolis”	Divus Constantinus I	Constantius II(?)	Magnentius of Decentius	Constantius Gallus	keizer onleesbaar	Totaal per keizerijde
Julianus Apostata (of Constantius Gallus) (Augustus)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Julianus Apostata	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Constantius II en Julianus Apostata	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Constantius II of Julianus Apostata	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30
Constantius Gallus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	1
keizer onleesbaar	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Constantius II(?)	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	1
Magnentius of Decentius	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
Divus Constantinus I	-	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	115
„Constantinopolis”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
„Urbs Roma”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Constantius of Constantinus II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38
Constans	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52
Constantius II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Constantinus II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34
Helena	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Constantinus I	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32
GLORIA EXERCITVS (2 standaarden)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
„wolvin met tweeling”	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
„Victoria”	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
GLORIA EXERCITVS (1 standaard)	4	-	4	9	7	-	-	-	-	-	-	-	-	30
PAX PVBLICA	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
„Quadriga”	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3
AETERNA PIETAS	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
VIRTVS AVGVSTI	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
SECVRITAS REIP	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
VN MR	-	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	11
VICTORIAE DD AVGG Q NN	-	-	-	25	52	38	-	-	-	-	-	-	-	115
VICT AVGG	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
VICTORIA AVGG	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
VOT XX MVLT XXX	-	-	-	34	19	32	-	-	-	-	-	-	-	85
VOT XV MVLT XX	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
FEL TEMP REPARATIO (Phoenix)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
FEL TEMP REPARATIO	-	-	-	127	-	-	-	-	-	1319	23	28	-	1688
SPES REIPVBLICE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	887	1444
VICT DD NN AVG ET CAES	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
VICTORIAE DD NN AVG ET CAES	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
VICT EXERC ROMANOR	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37	37
VOT X MVLT XX	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Totaal per keizer	6	1	6	196	83	70	1	2	15	2	1319	29	28	3433

PERIODE 330-363

PERIODE 363-375-(378)

	Iovianus	keizer onleesbaar	Valentinianus I	Valens	Gratianus	Valentinianus II?	Totaal per keerzijde
VOT V	2	-	-	-	-	-	2
VOT V MVL T X	2	-	-	-	-	-	2
RESTITVTOR REIPVBLICAE	-	-	3	2	-	-	5
GLORIA ROMANORVM	-	12	44	97	11	-	164
SECVRITAS REIPVBLICAE	-	278	72	199	21	1	571
GLORIA NOVI SAECVLI	-	-	-	-	1	-	1
Totaal per keizer	4	290	119	298	33	1	745

MUNT VONDST B

	<i>Aantal munten per muntplaats</i>		
		Heraclea	14
		Constantinopolis	34
		Nicomedia	11
Muntplaats onleesbaar		Cyzicus	54
of niet nader gedetermineerd	2044	Antiochia	76
Treveri	1	Alexandria	57
Lugdunum	3	Judaea	1
Arelate	5	Vervalsingen	5
Rome	103	Barbaarse munten	13
Aquileia	6		
Thessalonica	15	Totaal	2442

Aantal munten per periode

330-341	341-346	346-363	363-378	378-388(-390)
6	101	989	878	242

Hierbij zijn de vervalsingen en barbaren niet meegerekend, ook niet de 176 munten en 31 fragmenten uit de 4e eeuw, waarvan de kz. en keizer onleesbaar waren.

PERIODE 330-363

	Constantinopolis	keizer onleesbaar	Divus Constantinus I	Constantius II	Constans	Constans of Constantius II	keizer niet nader gedetermineerd	Constantius II of Julianus Apostata	Julianus Apostata	Totaal per keezijde
Victoria	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
GLORIA EXERCITVS (1 standaard)	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
„Quadriga”	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
SECVRITAS REIP	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
VN MR	-	-	7	-	-	-	-	-	-	7
VICTORIAE DD AVGG Q NN	-	-	-	-	1	47	-	-	-	48
VOT XX MVLT XXX	-	-	-	16	20	7	-	-	-	43
VOT XV MVLT XX	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3
FEL TEMP REPARATIO	-	-	-	-	-	-	-	377	-	377
SPES REIPVBLICE	-	-	-	-	-	-	599	-	-	599
VIRT EXERC ROMANOR	-	-	-	-	-	-	-	-	13	13
Totaal per keizer	1	2	9	16	25	54	599	377	13	1096

PERIODE 363-388-(390)

	Jovianus	niet gedeterminerd keizer onleesbaar	Valentinianus I	Valens	Gratianus	Gratianus of Arcadius	Valentinianus II	Theodosius I	Theodosius I of Valentinianus II	Arcadius	Flacilla	Magnus Maximus	Flavius Victor	Totaal per keerzijde	TWEE TUNESIISCHE MUNTVOONDSTEN
VOT V	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
VOT V MVL T X	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	4	
GLORIA ROMANORVM	-	110	18	97	1	-	-	-	-	-	-	-	-	226	
SECVRITAS REIPVBLICAE	-	459	38	140	8	-	-	-	-	-	-	-	-	645	
VOT XV MVL T XX	-	-	-	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	5	
VOT XX MVL T XXX	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
VOT X MVL T XX	-	-	-	-	4	2	18	73	10	6	-	-	-	113	
VOT V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	-	-	-	41	
„keerzijde onleesbaar”	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
SALVS REIPVBLICAE	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	10	-	-	13	
VICTORIA AVGGG (2 Victoriae)	-	16	-	-	-	-	14	16	-	2	-	-	-	48	
VIRTVS EXERCITI	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
GLORIA ROMANORVM (keizer in boot, Victoria aan 't roer)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
GLORIA REIPVBLICE (kamppoort)	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	
VICTORIA AVG (2 Victoriae)	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
SPES ROMANORVM	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1	9	
Totaal per keizer	6	586	56	238	20	2	38	97	10	49	10	7	1	1120	